

Potrzeba samowychowania w budowaniu cywilizacji miłości

Wprowadzenie

Przywoływany przez Pawła VI (za: Seremak, 2002, s. 154) i Jana Pawła II termin *cywilizacja miłości* powiązany jest z wieloma obszarami zadań i działań. Jednym z podstawowych, należącym do kategorii pedagogicznej, jest samowychowanie. Cokolwiek człowiek podejmuje, wiąże się to ściśle z tym, kim on sam jest i kim się staje. Mówiąc o współtworzeniu *cywilizacji miłości* ważne jest, czy staje się on *człowiekiem miłości*. Cywilizacja ta zakłada, przede wszystkim, wychowanie i samowychowanie do miłości. Jego treść stanowi kształtowanie w sobie na co dzień takich cech, jak miłość, miłosierdzie, wierność, sprawiedliwość, prawda, wolność, solidarność, pokój.

Mówiąc o budowaniu *cywilizacji miłości* Papież wskazywał także na jej cechy wymienione w hymnie św. Pawła (Jan Paweł II, 1994, s. 41). Istotne wskazania wychowawcze zawiera także manifest cywilizacji miłości. Przypomnijmy, że zawiera on postulat przewagi *być* nad *mieć*, etyki (moralności) nad techniką, miłości nad sprawiedliwością oraz osoby nad rzeczą (por. Sobór Watykański II, s. 551).

1. Proces wychowania a samowychowanie

Całocyciowy proces wychowania zmierza do tego, żeby przekształcić się w samowychowanie. Dlatego do samowychowania trzeba świadomie wychowywać, w jakiś sposób ukierunkowywać na nie już małe dzieci. Trzeba go uczyć dzieci i młodzież, przede wszystkim przez przykład własnej pracy nad sobą. Samowychowanie jest określane jako „czynne ustosunkowanie się podmiotu do procesu własnego rozwoju, wyrażające się w regulowaniu swego postępowania i działania według dobrowolnie przyjętych wzorów lub systemu wartości. Jest to świadome i celowe kierowanie sobą” (Jundziłł, 1997, s. 716-717). Samowychowanie to „wychowanie siebie samego przez siebie samego” (Kentenich, 1951, s. 24). Jego celem jest rozwój i dojrzałość człowieczeństwa. Dla człowieka wierzącego celem tym jest świętość.

Tak więc na pewnym etapie swojego życia człowiek może i powinien przejąć odpowiedzialność za kształt swojego człowieczeństwa. W stosunku do samego siebie

może i powinien stawać się przedmiotem oddziaływań i jednocześnie być ich podmiotem, czyli stawać się wychowawcą samego siebie (por. Kukołowicz, 1978; Matulka, 1995; Nowak, 2000). Ważne jest, by zdecydował się na takie zaangażowanie swojej rozumności i wolności, by wziąć odpowiedzialność za swój dalszy integralny rozwój. Ważne jest też, by mądrze przekraczał to, co w jakiś sposób warunkuje ten wzrost, jak, na przykład, cechy dziedziczne, czy też życiowe doświadczenia, zwłaszcza z okresu dzieciństwa. Istotne jest, by był świadomy, że to go nie determinuje, chociaż w pewnym stopniu warunkuje.

Można zadać pytanie, czy samowychowanie kiedyś się kończy? Jest ono zadaniem na całe życie, dlatego nie ma swojego kresu, podobnie, jak nigdy się nie kończą możliwości rozwojowe człowieka. Ponadto, samowychowanie powinno dokonywać się w sposób świadomy i celowy, jeśli ma się przyczynić do autentycznego rozwoju człowieka.

Papież jako nauczyciel wiary, zasadniczo wyrażał się innym językiem, niż Karol Wojtyła, etyk. Wypowiedzi na ten sam temat, ale z nieco innych perspektyw, dopełniają się. Proces pracy nad sobą, ujmowany przez Karola Wojtyłę, to - mówiąc bardzo syntetycznie - poprzedzone samopoznaniem samostanowienie oparte na samoposiadaniu i samopanowaniu (Wojtyła, 2000, s. 151-228). Dokonuje się to przede wszystkim na drodze wzrastania w wolności (która zawiera w sobie kryterium prawdy) oraz formacji sumienia (Rynio, 2004, s. 185). Wojtyła podkreśla, że zarówno samoposiadanie, jak i samopanowanie oznaczają szczególną dyspozycję do *daru z siebie samego*, daru bezinteresownego. Tylko bowiem ten, kto sam siebie posiada i kto sam sobie panuje, może uczynić z siebie samego bezinteresowny dar. Na tej drodze człowiek *najpełniej staje się sobą*, zgodnie z zapisanym niejako w jego głębi *prawem daru* (Wojtyła, 2000, s. 161n).

Jan Paweł II uczy, że „w wychowaniu chodzi głównie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem - o to, ażeby bardziej *był*, a nie tylko więcej *miał* - ażeby poprzez wszystko, co *ma*, co *posiada*, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem - to znaczy, żeby również umiał bardziej *być* nie tylko z *drugimi*, ale także i *dla drugich*” (Jan Paweł II, 1986, s. 71). Nawiązując do tej wypowiedzi, Papież kontynuuje: „Prawda ta posiada podstawowe znaczenie dla samowychowania, autorealizacji, rozwijania w sobie człowieczeństwa, a zarazem życia Bożego, zaszczerpionego na chrzcie świętym i umocnionego w sakramencie bierzmowania. Samowychowanie zmierza do tego właśnie, aby bardziej *być* człowiekiem, być chrześcijaninem, aby odkrywać i rozwijać w sobie talenty otrzymane od Stwórcy i realizować właściwe każdemu powołanie do świętości” (Jan Paweł II, 1999 b, s. 921).

2. Przebieg procesu samowychowania

Jak przebiega proces samowychowania? Można go przedstawić bardzo analitycznie. Odnieśmy się tu jednak do ujęcia systemowego, w nawiązaniu do myśli Stefana Kunowskiego. To, co mówi on na temat rozwoju i wychowania, można by odnieść także do samowychowania. Samowychowanie jest to proces wewnętrznej przemiany starego człowieka w człowieka nowego. Ta rozwojowa przemiana postaw dokonuje się na drodze procesu personalizacji i socjalizacji. Kunowski tak, między innymi, opisuje tę drogę: „w rozwijaniu się osobowości (proces personalizacji, świadomości swojego „ja”, kim się jest rzeczywiście), jak i w przygotowaniu do życia społecznego (proces socjalizacji, uspołecznienia, przystosowania społecznego) zachodzi pokonanie „starego człowieka” i odrzucanie jego naturalnych postaw wobec życia i innych ludzi. Odbywa się więc wychowawcze wyprowadzanie ze stanu naturalnego do wyższego stanu kulturalnego, a to na skutek dokonywania się wewnętrznej przemiany dyspozycji psychicznych człowieka, która powoduje to, że następuje zmiana postawy egoistycznej na górującą postawę altruistyczną w procesie personalizacji, a równocześnie w procesie socjalizacji ustępuje początkowe nastawienie nostyczne (łac. *nos-my*) przeciwstawiające sobie grupy *my* i *oni* na rzecz nastawienia illistycznego (łac. *illi – owi*), a więc służebnego zaangażowania się we wspólność” (Kunowski, 1996, s. 170). Samowychowanie jest więc drogą rozwoju od natury egoizmu do kultury miłości, drogą zdobywania wolności „od” (egoizmu) oraz wolności „dla” (miłości). Człowiek wierzący dopowie, że jest to wznoszenie się od egocentryzmu do chrystocentryzmu.

Wskazując strategie i metody umożliwiające skuteczną realizację procesu samowychowania, Papież proponuje narzędzia wzrostu - wskazuje na modlitwę, kontakt ze Słowem Bożym; uczestnictwo w życiu sakramentalnym, naśladowanie wzorców osobowych, stawianie sobie wymagań, pracę zawodową (także naukę), partycypację w dobrach kultury, obcowanie z naturą i kontemplację przyrody. (por. Rynio, 2004, s. 190; Grochowski, 2013, s. 58n).

Zauważmy, że współcześnie lansuje się i narzuca człowiekowi wchodzenie w proces dokładnie odwrotny, powodujący regres, promując schodzenie od stanu kultury do natury egoizmu.

3. Samowychowanie jako współpraca z Bogiem i z ludźmi

Samowychowanie to praca nad sobą, ale nie tylko z samym sobą. Jest to także współpraca z innymi. Ważna jest tu na co dzień stała gotowość uczenia się, uczenia się od innych, uczenia się ze zdarzeń, stałego uczenia się świata i samego siebie dzięki innym, wykorzystywania swojej codzienności dla wzrostu. Dla człowieka wierzącego samowychowanie jest także współpracą z Bogiem i stanowi stałe

przygotowanie swojej natury na przyjęcie i działanie Jego łaski. Jest więc także tajemnicą działania w człowieku samego Boga.

Jan Paweł II, animator i promotor cywilizacji miłości przypomina, że „stworzony na obraz i podobieństwo Boże człowiek otrzymał świat z rąk Stwórcy z zadaniem, by tworzył go na swój obraz i podobieństwo. W spełnianiu tego zadania odnajduje swe źródło cywilizacja, to znaczy ostatecznie *humanizacja świata*” (Jan Paweł II, 1994, s. 41). Fakt bycia stworzonym na ten właśnie *obraz i podobieństwo* oraz fakt bycia odkupionym przez Chrystusa wskazują, że - i jak bardzo - człowiek nie może siebie zrozumieć ani urzeczywistnić bez Boga, bez Chrystusa (por. Jan Paweł II, 1999a). Ten wkład człowieka w swoje urzeczywistnienie, w swoje stawanie się, to jest właśnie praca nad sobą.

Jan Paweł II akcentował, że kultura ma przede wszystkim służyć temu, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem (Jan Paweł II, 1986, s. 67n). Kultura w jego ujęciu jest pojęciem normatywnym w odróżnieniu od ujęć wielu nauk szczegółowych, opisujących kulturę jako fakt, na równi traktując to, co w niej dobre i to, co jest w niej złe. Kultura ma czynić człowieka lepszym. Dlatego powinna, przede wszystkim, pełnić funkcję wychowawczą. Jan Paweł II akcentował, że „pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury w ogóle i każdej zarazem kultury jest wychowanie” (Jan Paweł II, 1986, s. 71).

Człowiek „wyraża się i obiektywizuje w kulturze i przez kulturę”, a także „jest podmiotem i sprawcą kultury” (Jan Paweł II, 1986). Tylko nowy człowiek może stać się podmiotem i twórcą nowej cywilizacji, czy kultury. Tylko *człowiek miłości* może autentycznie ją współtworzyć. Ta twórczość musi się jednak dokonywać, przede wszystkim, w nim samym, w najtajniejszym ośrodku jego serca, w sanktuarium sumienia. (por. Sobór Watykański II, 2002, s. 536-537). Mówiąc o *człowieku miłości* mamy więc na myśli człowieka przyjmującego prawdę o Bogu, a tym samym i o sobie; prawdę o tym, kim człowiek jest i jaka jest miara jego serca, skoro dopiero Bóg mu wystarcza. Papież mówi, że *przyszłości nie da się zbudować bez odniesienia do źródła wszelkiej miłości, jakim jest Bóg, który 'tak umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał...* (Jan Paweł II, 1999c, s. 1019).

Tak rozumiana nowość człowieczeństwa jest następstwem spotkania z Miłością osobową, wynika z dotknięcia jej i uczynienia jej *swoją*, ze znalezienia w niej żywego uczestnictwa (Jan Paweł II, 1979, s. 18-19) Nie chodzi więc o to, by tylko wiedzieć, ale by doświadczyć i wierzyć. Chodzi o spotkanie osób, które przeradza się w pragnienie bycia razem, w przymierze i zażyłość. Jan Paweł II nie waha się nawet powiedzieć: ... *uczcie się być samym Chrystusem, utożsamiając się z Nim we wszystkim* (Jan Paweł II, 2005a, s. 199-200).

Doświadczenie życia w bliskości z *Bogiem, który jest miłością* rodzi pragnienie udzielenia odpowiedzi na dar. Pełnią objawienia tego daru jest Chrystusowy Krzyż. Jest on w pełni szkołą miłości, także szkołą *cywilizacji miłości*. Tak naprawdę nikt nie może zupełnie obojętnie przejść obok misterium *Słowa, które stało się Ciałem*. Od Niego człowiek dowiaduje się wciąż na nowo, że może odnaleźć się w pełni tylko na jednej jedynej drodze - *poprzez bezinteresowny dar z siebie* (Sobór Watykański II, 2002, s. 544). Od Niego człowiek dowiaduje się, co to naprawdę znaczy być wolnym.

4. Samowychowanie a odkrywanie życiowej misji

U podstaw samowychowania leży poznanie i przyjęcie prawdy Bogu, a także prawdy o człowieku, jako zranionym przez grzech pierworodny i odkupionym (A. Rynio, 2004, s. 84n). Jest to także poznanie i przyjęcie samego siebie, w znaczeniu cech indywidualnych, czy też niepowtarzalnych. Najbardziej niepowtarzalna jest właśnie *osobista* miłość Boga do każdego człowieka oraz Jego konkretny zamiśl wobec konkretnej osoby, jako jedynej, niepowtarzalnej. Ten zamiśl to tożsamość osoby i wynikająca z niej misja. W procesie samowychowania bardzo ważne jest, by tę tożsamość i misję odkrywać (rozeznąć, a nie skonstruować), określić (zwerbalizować) i wypełniać (na co dzień), a nawet o nią walczyć (Jan Paweł II, 2005b, s. 289). Można by zapytać, jak ja wyrażam moją tożsamość i misję, jak ona brzmi, jaka jest moja dewiza, moje *imię nowe*? Co mnie motywuje do bycia bezinteresownym darem dla innych? Każdy z nas wie, czym mottem życiowym były słowa *Totus Tuus*. Nie trzeba oczywiście ogłaszać innym swojej dewizy, ale samemu trzeba ją znać. I trzeba ją na co dzień bardzo konkretnie urzeczywistniać.

Budowanie cywilizacji miłości to - w jakimś sensie - misja wspólna dla wszystkich ludzi, choć każdy będzie ją wypełniał w sobie właściwy sposób, w swojej codzienności. Dla człowieka wierzącego misja ta wybrzmiewa w modlitwie *Ojczy nasz*, jako prośba: *przyjdź Królestwo Twoje*. Celem tej powszechnej misji, dotyczącej świata- makrokosmosu, jak i pracy nad sobą, podejmowanej przez człowieka w jego wewnętrznym świecie- mikrokosmosie, jest ostatecznie zwycięstwo i panowanie Miłości. Według Jana Pawła II, wolność oznacza właśnie to, *aby mieć siłę, by wybrać Tego, dla którego zostaliśmy stworzeni i zgodzić się na Jego panowanie w naszym życiu* (Jan Paweł II, 2005c, s. 157-158).

Nikt nigdy nie stanie się wolny czy wychowany spontanicznie. Przejawem cywilizacji śmierci jest obserwowany przez nas i wciąż pogłębiający się kryzys wychowania, a tym samym także samowychowania. Przeczy się zdolności człowieka do wychowania, a tym samym także do samowychowania. Dożyliśmy czasów, w których tę aktywność uważa się za niemożliwość czy nawet utopię. Przemysłne

lansowanie takiego rodzaju kłamstw może powodować u człowieka rezygnację z podejmowania wysiłku pracy nas sobą. Podobne skutki przynosi doświadczanie bycia manipulowanym, które jest przecież doświadczeniem bardzo powszechnym. Człowiek manipulowany często po prostu rezygnuje z podejmowania prób samowychowania, ponieważ nie wierzy, że może siebie zmienić (Blachnicki, 2013, s. 35-36). Jest to - najczęściej nieświadoma - rezygnacja z rozwoju własnego człowieczeństwa, a tym samym wchodzenie w stan niedorozwoju i regresu.

Jan Paweł II uczy, że samowychowanie wymaga zarówno uwagi, jak i odwagi. Uwaga jest nam potrzebna do analizy doświadczenia własnego człowieczeństwa, otaczającej nas rzeczywistości i przyjmowania wobec niej właściwych postaw. Natomiast odwagi potrzebujemy, by dochować wierności samym sobie, przeciwstawiając się wszelkiej presji - zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej - mogącej hamować rozwój, czy też podejmowanie życiowych wyzwań (Rynio, 2004, s. 191). Niech wielokrotnie ponawiane przez Jana Pawła II wezwanie do budowania cywilizacji miłości stanie się na nowo, dla każdego z nas, priorytetowym wyzwaniem.

Bibliografia:

- Blachnicki, F. (2013), *Oaza rekolekcyjna diakonii Ruchu Światło-Życie. Katechezy*. Kraków: Wydawnictwo Światło-Życie.
- Czaja, Z. (1994), *Wychowanie jako spotkanie. Główne założenia szensztackiego systemu wychowawczego w świetle wypowiedzi ks. Józefa Kentenicha*, Poznań: Pallottinum.
- Grochowski, G. (2013), *Mężczyzna na miarę Chrystusa. Inspiracje do samowychowania w nauczaniu Jana Pawła II*. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 1(13), (s. 46-65).
- Jan Paweł II (1979), *Encyklika 'Redemptor hominis'*. Poznań: Pallottinum.
- Jan Paweł II (1986), *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980*. W: Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, (s. 64-81). Rzym: Fundacja Jana Pawła II, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej.
- Jan Paweł II (1994), *List do Rodzin 'Gratissimam sane'*, brak miejsca wydania: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II (1999a), *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na placu Zwycięstwa*. W: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999. *Przemówienia i homilie*, (s. 20-25). Kraków: Znak.
- Jan Paweł II (1999b), *Poznań, 3 czerwca. Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza*. W: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do*

- Ojczyzny*. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999. *Przemówienia i homilie*, (s. 917-924). Kraków: Znak.
- Jan Paweł II (1999c), *Sopot, 5 czerwca. Homilia w czasie Mszy św.* W: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999. *Przemówienia i homilie*, (s. 1016-1021). Kraków: Znak.
- Jan Paweł II (2005a), *Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Palmową, Buenos Aires - Avenida 12 kwietnia 1987*. W: Dąbrowska, M. (red.), *Jan Paweł II do młodzieży (1978-2005)*. *Listy, orędzia, przemówienia, homilie*, (s. 193-200). Poznań: Pallottinum.
- Jan Paweł II (2005b), *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Manila – Luneta Park, 14 stycznia 1995*. W: Dąbrowska, M. (red.), *Jan Paweł II do młodzieży (1978-2005)*. *Listy, orędzia, przemówienia, homilie*, (s.289-298). Poznań: Pallottinum.
- Jan Paweł II (2005c), *Orędzie na XIX Dzień Młodzieży*. W: Dąbrowska, M. (red.), *Jan Paweł II do młodzieży (1978-2005)*. *Listy, orędzia, przemówienia, homilie*, (s. 156 - 160). Poznań: Pallottinum.
- Jundziłł, I., *Samowychowanie*. W: Pomykało, W. (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, (s. 716-717). Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Kentenich, J. (1951), *Vortäge 17-19.10.1951*, maszynopis, Biblioteka Szentszackiego Instytutu Sióstr Maryi, Otwock-ŚwIder.
- Kukołowicz, T. (1978), *Pomagamy w samowychowaniu*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Kunowski, S. (1996), *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Matulka, Z. (1995), *Samowychowanie chrześcijańskie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nowak, M. (2000), *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin: RW KUL.
- Rynio, A. (2004), *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Seremak, W. (2002), *Cywilizacja miłości*. W: Chmielewski, M. (red.), *Leksykon duchowości katolickiej*, (s. 154- 156), Lublin-Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Sobór Watykański II (2002), *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym 'Gaudium et spes'*. W: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, (s. 526-606). Poznań: Pallottinum.
- Wojtyła, K. (2000), *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: WTN KUL.